

Understanding Fichte's "*Die Bestimmung des Menschen*" in Relation to a German Vocational Genre, Accompanied by a Critical Review of Its English and Persian Translations

Meysam Sefidkhosh*

Mohamad Tahmasebi**

Abstract

Fichte's *Die Bestimmung des Menschen* was published during a pivotal moment in his intellectual life and sparked significant challenges within the philosophical culture of Germany. Shortly before this, Fichte had written a book titled *Die Bestimmung des Gelehrten*, indicating the historical context of an important literary genre in the late 18th and early 19th century in Germany, characterized by the active participation of prominent philosophers and thinkers. In this article, we first aim to explore this historical context to ascertain the tradition within which Fichte's work was written. Subsequently, we will critically evaluate both the English translations and, specifically, the sole Persian translation of this book from various perspectives, assessing their quality and examining their relationship with the genre of the vocational. Our findings indicate that Fichte's work is directly connected to the tradition through two currents: Popularphilosophie and the atheism debate. Furthermore, it becomes evident that most translations, both in English and Persian, have sacrificed the academic aspect of Fichte's book for its popular appeal. Thus, while they relate to the tradition of the vocational

* Assistant professor of philosophy, faculty member of Shahid Beheshti University, Tehran, Iran (Corresponding Author), m_sefidkhosh@sbu.ac.ir

** Ph.D. Candidate of philosophy, Islamic Azad University, Science and Research Department, Iran, tahmasebi.mhd.65@gmail.com

Date received: 04/08/2024, Date of acceptance: 03/11/2024

genre without necessarily referencing it explicitly, they do not adequately reflect its academic value.

Keywords: Destination, Determination, Human Purpose, Mission, The vocation of Man.

Extended Abstract

Philosophers' books are sometimes unique in their content and structure, expressed in forms that are specific to the author, while at other times, they align with literary styles or genres that were prevalent during their time. The German philosophical culture in the second half of the 18th century and the early 19th century produced numerous treatises, chapters, and lectures combining the term *Die Bestimmung* with other words such as *Menschen* (human) or *Gelehrter* (scholar). The high number of these works and the diversity of their authors indicate that this should be considered an important philosophical genre of that period. In this article, we recognize this philosophical genre as the tradition of the vocational genre and demonstrate how it began with Spalding, an enlightened German philosopher and theologian, engaging prominent figures such as Kant, Mendelssohn, Schleiermacher, and Fichte. Fichte wrote two significant works within the tradition: *Die Bestimmung des Menschen*, which we translate as *The Determination of Man*, and *Die Bestimmung des Gelehrten*, both published during crucial periods in Fichte's intellectual life. In Iran, although Fichte's name has been mentioned since the early acquaintance with modern philosophy, it is only in the last decade that some of his writings have been translated into Persian. Fortunately, both of Fichte's vocational books have now been translated into Persian: one by Ismail Saadat and the other by Ali Fardousi. The book reflects the most important conceptual components of the tradition while simultaneously incorporating enlightenment and romantic elements. This seemingly incompatible combination is a characteristic of Fichte's thought as a whole. The book contains numerous inspiring and epic phrases that call upon individuals to engage in "understanding," "liberating imitation," "critique," and especially "self-critique." Notably, all these concepts are abundantly found in most books sharing a similar title. These themes are also related to the purpose of vocational books, which aim to design a form of popular philosophy (*Popularphilosophie*). In fact, behind the thoughts of writers like Fichte—who had a close relationship with the tradition of the vocational genre—lies the belief in a national or even global awakening towards philosophy and high culture. Fichte specifically perceives history as a path toward achieving ultimate unity among all humans. In this regard, he does not compare a fragment or period of a specific nation or ethnic group's culture and civilization with

similar examples from past eras—such as ancient Greece—but rather focuses on the generalization and expansion of culture in modern times, viewing it as a significant achievement for realizing a unified cultural body. This perspective makes Fichte's *Die Bestimmung des Menschen* appealing to thinkers from other societies, leading to its translation into English, French, Arabic, and recently Persian multiple times throughout the 19th century and beyond. In this article, after examining Fichte's *Die Bestimmung des Menschen* concerning the tradition of vocational writing in our first step, we conduct a critical analysis of its English and Persian translations and compare them with the original German text. Understanding the intellectual discourse and style of translators is paramount at this stage. Here, we find that these translators predominantly belong to enlightenment mission-driven currents that align interestingly with Fichte's vocational context; however, unfortunately, they do not reference the tradition or genre of vocational writings in Germany so that readers can appreciate the historical background behind this book. To achieve this goal, we analyze both translation quality through comparisons with the original German text and explore the intellectual and cultural currents influencing these translations because Fichte's work has a close connection with the social and political culture of its time. Our findings indicate that first, Fichte's book is influenced by Spalding's original model and belongs to a similar writing style; second, it reflects broader currents within public philosophy in 18th-19th century Germany and specific debates surrounding rationalism and atheism or what is known as Spinozism crisis; third, the continuous translation flow of Fichte's work into English shows progressive quality variations that are not uniform, while the Persian translation based on one of these is acceptable but insufficiently reflects scholarly standards because it neglects precisely those aspects that are crucial for academic use. The translator has overlooked these elements in Fichte's text while justifying this neglect with evidence from within the text that appears unjustified for the reasons we have outlined.

Bibliography

- Fichte, 1396, Maqsoode Ensaan, trans. By Ali Ferdowsi, Dibayeh Publication, Tehran, Iran[in Persian]
- Fichte, 1395, Goftaarhaaei Darbaareye Resaalate Daaneshmand, trans. By Esmā'eel Sa'aadat, Farhange Javid Publication, Tehran, Iran [in Persian]
- Adler, Hans (1994), "Die Bestimmung des Menschen. Spaldings Schrift als Ausgangspunkt einer offenen Anthropologie," in Das achtzehnte Jahrhundert. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für die Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts, 18 (2): 125–37 .

- Beiser, Frederick C. (2011), "Mendelssohn Versus Herder on the Human Vocation", in Moses Mendelssohn's Metaphysics and Aesthetics, Studies in German Idealism, Reiner Munk (ed.), Berlin: Springer, 235–44.
- Binkelmann, Christoph and Schneiderreit, Nele (eds.) (2015), Denken fürs Volk? Popularphilosophie vor und nach Kant, Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Brandt, Reinhard (2007), Die Bestimmung des Menschen bei Kant, Hamburg: Meiner Verlag.
- Breazeale, Daniel (2013), "The Checkered Reception of Fichte's Vocation of Man," in Daniel Breazeale and Tom Rockmore (eds.), Fichte's Vocation of Man. New Interpretive and Critical Essays, Albany: State University of New York Press, 1–17.
- Giuseppe, D'Alessandro (1999), "Die Wiederkehr eines Leitworts: 'Die Bestimmung des Menschen' als theologische, anthropologische und geschichtsphilosophische Frage der deutschen Spätaufklärung," Die Bestimmung des Menschen, Norbert Hinske (ed.), Hamburg: Felix Meiner, 21–47.
- Pascal, David (2014), "Schicksal/Verhängnis/Bestimmung," Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon, Barbara Cassin (ed.), Princeton: Princeton University Press, 931–2.
- Estes, Yolanda and Curtis Bowman (trans.) (2010), J.G. Fichte and the Atheism Dispute (1798–1800), Burlington: Ashgate.
- Fichte (1964), Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, ed. Erich Fuchs, Reinhard Lauth,† and Hans Gliwitzky† (Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, ff.)
- Fichte, (1846) The Destination of Man, trans. Mrs. Percy Sinnett, London: John Chapman.
- Fichte, (1848) The Vocation of Man, trans. William Smith (London: John Chapman, 265–554; 2nd., substantially rev. ed. in Johann Gottlieb Fichte's Popular Works (London: Trübner, 1873).
- Fichte, (1956) The Vocation of Man, with an introduction by E. Ritchie [LaSalle, IL: Open Court,]); 3rd. rev. ed. in The Popular Works of Johann Gottlieb Fichte (London: Trübner, 1889), 319–478 (further rev. and with an introduction by Roderick Chisholm [Indianapolis: Library of Liberal Arts/Bobbs-Merrill].
- Fichte, (1987) The Vocation of Man, trans. Peter Preuss (Indianapolis: Hackett).
- Fichte, Johann Gottlieb (1996), "Reclamation of the Freedom of Thought from the Princes of Europe, who have hitherto Suppressed it," in What Is Enlightenment?: Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions, James Schmidt (ed.), Berkeley: University of California Press.
- Fichte, Johann Gottlieb (1965), Sämtliche Werke, first publication, in 6 Volumes, between 1845 to 1846, Berlin
- Fuchs, Erich, Marco Ivaldo, Carla de Pascale, and Günter Zöller (eds.) (2005), Fichte und die Aufklärung, Hildesheim: Olms.
- Gordon, Alexander (1898), Dictionary of National Biography, edited by. Sidney Lee, volume 53, London, Elder Smith & co.
- Hegel, 1986, *Hegel Scheriften*, Werke 2, Jenaer Scheriften, Suhrkamp, Frankfurt Am Mein.

215 Abstract

- Heinz, Marion (1992), "Die Bestimmung des Menschen: Herder contra Mendelssohn ," Philosophie der Endlichkeit, Beate Niemeyer and Dirk Schütze (eds.), Würzburg : Königshausen & Neumann , 263–85 .
- Hellmuth, Eckhart (2002) Enlightenment and Freedom of the Press: The Debate in the Berlin Mittwochsgesellschaft, 1783–1784, *History* 83(271):420 - 444
- Hinske, Norbert (1999), " Introduction ," in Die Bestimmung des Menschen, Hamburg: Meiner , 3–6 .
- Jacobi, Friedrich Heinrich (1789), Über die Lehre des Spinoza in Briefen an den Herrn Moses Mendelssohn, Breslau : Löwe .
- Jannidis , Fotis (2002), " Die Bestimmung des Menschen: Kultursemiotische Beschreibung einer sprachlichen Formel ," *Aufklärung*, 14 : 75–95 .
- Jurewicz, Grazyna (2018) Moses Mendelssohn über die Bestimmung des Menschen: eine deutsch-jüdische Begriffsgeschichte, Hannover: Wehrhahn.
- Lorenz , Stefan (1994), " Skeptizismus und natürliche Religion. Thomas Abbt und Moses Mendelssohn in ihrer Debatte über Johann Joachim Spaldings Bestimmung des Menschen," Moses Mendelssohn und die Kreise seiner Wirksamkeit, Wolfenbütteler Studien zur Aufklärung, vol. 19 , Michael Albrecht , Eva J. Engel , and Norbert Hinske (eds.), Tübingen : Max Niemeyer , 113–34 .
- Michael Printy , "The Determination of Man: Johann Joachim Spalding and the Protestant Enlightenment" , *Journal of the History of Ideas*, Volume 74, Number 2, April 2013, pp. 189-212 (Article) Published by University of Pennsylvania Press.
- Raatz, Georg (2014), Aufklärung als Selbstdeutung: Eine genetisch-systematische Rekonstruktion von Johann Joachim Spaldings 'Bestimmung des Menschen' (1748)," Tübingen : Mohr Siebeck .
- Spalding, Johann Joachim (1776), Die Bestimmung des Menschen, 9th edition, Schaffhausen : Altdorfer .

بازشناسی کتاب تعین آدمی فیثته در ارتباط با سنت تعین‌نامه‌نویسی آلمانی همراه با ارزیابی انتقادی برگردان‌های انگلیسی و فارسی آن

میثم سفیدخوش*

محمد طهماسبی**

چکیده

کتاب تعین آدمی فیثته با عنوان اصلی *die Bestimmung des Menschen* در برهه‌ای حساس از زندگی فکری فیثته منتشر شد و چالش‌های مهمی در فرهنگ فلسفی آلمان ایجاد کرد. کمی پیش از آن فیثته کتابی با عنوان تعین دانشمند نگاشته بود و این دلالتی است به بافت تاریخی گونه‌ی نوشتاری مهمی در آلمان سده‌ی هجدهم و اوائل سده‌ی نوزدهم که فیلسوفان و متفکران مهمی در آن حضور فعال داشته‌اند. ما در این مقاله ابتدا می‌کوشیم این بافت تاریخی را پژوهش کنیم تا مشخص شود که کتاب فیثته در تداوم چه سنتی نگاشته شده است. در گام بعد ترجمه‌های انگلیسی و بویژه تنها ترجمه‌ی فارسی این کتاب را از جهات گوناگون مورد ارزیابی قرار می‌دهیم تا هم کیفیت این ترجمه‌ها را بررسی کرده باشیم و هم نسبت این ترجمه‌ها با سنت تعین‌نامه را دریابیم. یافته‌ها نشان می‌دهد که کتاب فیثته از طریق دو جریان فلسفه‌ی عمومی و مناقشه بر سر خدا‌ناباوری در تداوم سراسر سنت تعین‌نامه نگاشته شده و نیز روشن می‌شود که غالب ترجمه‌ها چه در انگلیسی و چه در فارسی وجه آکادمیک کتاب فیثته را قربانی وجه عمومی آن کرده‌اند و به این ترتیب اگرچه نسبتی با سنت تعین‌نامه‌نویسی دارند، بی‌آنکه لزوماً اشارتی به آن داشته باشند، بازتاب‌دهنده‌ی ارزش آکادمیک آن نیستند.

* استادیار فلسفه، عضو هیات علمی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،
m_sefidkhosh@sbu.ac.ir

** دانشجوی دکتری فلسفه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ایران، tahmasebi.mhd.65@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۴، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۳

کلیدواژه‌ها: تعیین‌نامه، مقصود انسان، تعیین آدمی، رسالت، فلسفه‌ی عمومی.

۱. مقدمه

تنها حدود یک دهه است که برگردان آثار فیثته به فارسی آغاز شده است در حالی که آشنایی ایرانیان با سنت فلسفی ایده‌آلیسم آلمانی از یک سده گذشته است. یکی از نوشتارهای فارسی‌شده‌ی فیثته اثری است به نام *Die Bestimmung des Menschen* که در سال ۱۳۹۵ توسط علی فردوسی با عنوان *مقصود آدمی* بر پایه‌ی ترجمه‌ی انگلیسی منتشر شده است. فیثته این کتاب را در سال ۱۸۰۰ منتشر کرده است و پس از چند دهه به زبان انگلیسی و البته بعدها به فرانسه و عربی برگردانده شده است. در کنار این کتاب، نوشتار دیگری از فیثته به نام *رسالت دانشمند* توسط مترجم دیگری، اسماعیل سعادت، به فارسی ترجمه شده که نام اصلی اش *Die Bestimmung des Gelehrten* است و در اصل در سال ۱۷۹۴ منتشر شده است. در اهمیت این کتاب همین بس که هگل در رساله‌ی بسیار مهم *ایمان و دانستن* فلسفه‌ی فیثته را با اتکا به این کتاب تحلیل کرده و آن را بخشی از جریان مدرن بازیابی دین پوزیتیو (positive Religion) قلمداد کرده است (Hegel, 1986, 287). با اینکه کتاب فیثته در سال ۱۳۹۶ به فارسی برگردانده شد ولی هرگز نتوانست جایی در پژوهش‌های فلسفی باز کند گویی اهمیت این کتاب نادیده گرفته شده است. افزون بر این هیچ پژوهشی در زبان فارسی درباره‌ی سنت تعیین‌نامه‌نویسی در آلمان سده‌ی هجدهم و نوزدهم صورت نگرفته و کمابیش می‌توان تصور کرد که جامعه‌ی فلسفی ما از این سنت اطلاعی ندارد. جالب‌تر اینکه حتی مترجمان فارسی دو کتاب *مقصود آدمی* و *گفتارهایی درباره‌ی رسالت دانشمند* هم هیچ کدام اشارتی به سنت و بافت تاریخی نگارش این دو کتاب نکرده‌اند. هدف ما در این مقاله این است که این کتاب مهم فیثته را با یادآوری بافت تاریخی‌اش در راستای تعیین‌نامه‌نویسی آلمانی و سپس مطالعه‌ی ترجمه‌های فارسی و انگلیسی آن بازشناسی کنیم.^۱

۲. ظهور گونه‌ی نوشتاری تعیین‌نامه در آلمان سده‌ی هجدهم

نوشتن کتب یا رسالاتی با یک عنوان نسبتاً هماهنگ در دوران‌های گوناگون یک سنت همیشگی است. در سده‌ی هجدهم در اروپا بویژه در آلمان مجموعه نوشتارهایی در قالب کتاب یا رساله یا بخشی از کتاب و مقاله منتشر شد که نام آنها دقیقاً *Die Bestimmung des Menschen* بود، یا بخش مهم نام آنها این بود. آنچه در گام نخست اهمیت این گونه‌ی نوشتاری را

بی‌درنگ نشان می‌دهد کمیت نوشتارهایی است که با این ورنام نگاشته شده‌اند. بین سال‌های ۱۷۴۰ تا ۱۸۵۰ دقیقاً ترکیب مذکور در عنوان ۷۱ کتاب آمده است و جالب‌تر اینکه از میان آنها ۳۵ کتاب در حوالی ۱۷۹۵ منتشر شده‌اند و بی‌هیچ گمانی می‌توان فراوانی این انتشار را با آغاز جنبش رومانیتیک در این دوره مرتبط دانست هرچند این سنت در اصل در بافت سنت روشن‌اندیشی شکل گرفته است. این مجموعه کتاب‌ها دقیقاً ناظر به تحولاتی بود که پس از جنبش پروتستان از سویی و انقلاب علمی در سده‌ی هفدهم در آلمان شکل گرفته بود و از صورت آلمانی جنبش روشن‌اندیشی نمایندگی می‌کرد که در سده‌ی هجدهم پدیدار شده بود.^۲ به این ترتیب مفروض این نوشتارها این بود که جامعه‌ی انسانی در حال پوست انداختن است و طبیعتاً در این شرایط دگرگونی نویسنده‌گان و روشنفکران جامعه باید تعریف نو، رسالت نو، فراخوان نو، و سرانجام تعیین نویی برای آدمیان تعیین کنند و سپس مردم را به تحقق آنها فراخوانند. گونه‌ی نوشتاری تعیین‌نامه در چنین بستر پرهیاهو و روشنفکرانه و حتی می‌توان گفت پیامبرگونه‌ای شکل یافت و به یکی از نشانه‌های جنبش روشن‌اندیشی در آلمان نیمه‌ی دوم سده‌ی هجدهم و سپس نیمه‌ی نخست سده‌ی نوزدهم مبدل شد.

اکنون پرسش این است که نگارش تعیین‌نامه‌ها از کی آغاز شد؟ نمونه‌سرمشق تعیین‌نامه‌ها نوشتاری است از یک کشیش لوتری آلمانی به نام یوهان یواخیم اشپالدینگ (۱۷۱۴-۱۸۰۴). اشپالدینگ از اعضای موسس حلقه‌ی اصلی جنبش روشنگری برلین بود که به نام انجمن چهارشنبه‌ها (Mittwochsgesellschaft) معروف بود. انجمن چهارشنبه‌ها یک انجمن نخبگانی بود با اعضای محدود که در سال ۱۷۸۳ برپا شد و در ۱۷۸۹ به دستور فریدریش ویلهلم سوم امپراتور پروس به عنوان انجمنی محل نظم عمومی تعطیل شد. این انجمن متشکل از اندیشمندان آزادی‌خواهی بود که در رشته‌های گوناگون فکری از فیزیک تا فلسفه و وعظ دینی و حقوق و مانند آن، البته در سطحی نخبه‌گرایانه، شکل یافته بود. فیلسوف سرشناس این دوره یعنی موسی مندلسون به صورت افتخاری عضو این حلقه بوده و بر گرایش‌های نظری آنها هم تأثیر زیادی گذاشته است (Jurewicz, 2018). محتوای نشست‌های آنها بسیار تحت‌تأثیر اندیشه‌های وارداتی شفتسبری بوده و این پرسش مهم فلسفی را در کانون توجه خود قرار می‌داده که چگونه می‌توان تنها از راه خودآزمایی و سنجش خردمندانه هم به وجود خداوند اندیشید و هم سرنوشت آدمی را در ارتباط با آن شناخت. این پرسش به سرعت به موضوعی کلیدی در بحث‌های کلامی و فلسفی تبدیل شد و هم در سطح شفاهی و هم در سطح کتبی فرآورده‌های زیادی را پدید آورد. (Hellmuth, 2002, 420).

اشپالدینگ در سال ۱۷۴۸ کتاب خود را با نام *Betrachtung Über die Bestimmung des Menschen* منتشر کرد و با همین کتاب از تأثیرگذارترین شخصیت‌های جنبش روشن‌اندیشی در آلمان شد. این کتاب بارها و بارها در پنجاه سال پس از انتشارش بازنشر شد (در ۱۷۹۴ چاپ یازدهم آن منتشر شد) و به زبان لاتین و نیز در چاپ‌های متعددی به زبان فرانسه ترجمه و منتشر شد و این نشان‌دهنده‌ی این است که خوانندگان زیادی را در سراسر اروپا به خود جلب کرده است. به لحاظ مضمونی، این کتاب بازتاب‌دهنده‌ی مجادلات مهمی چون مناقشه بر سر شکاکیت و دین طبیعی بود که از خارج از فضای فکری آلمان ریشه گرفته بود (Raatz, 2014). کتاب اشپالدینگ نخستین کتاب این سلسله کتب بود و طبیعتاً جریان نگارش این گونه، تازه با او آغاز شده بود (Adler, 1994). این گونه‌ی نوشتاری در آلمان سده‌ی هجدهم با نام‌های شناخته‌شده‌ای چون کانت^۳، مندلسون^۴، هردر، گوته، شیلر، شلایرماخر و نام‌های کمتر شناخته‌شده‌ای چون آگوست ویلم ربرگ (August Wilhelm Rehberg)، ایزاک ایزلین (Isaak Iselin)، توماس آبت (Thomas Abbt)^۵ گره خورده است.

۳. پیدایش تعیین‌نامه‌های فیثسته: فلسفه عمومی و مناقشه خداناباوری

کتاب تعیین آدمی فیثسته در ادامه‌ی سنت نوشتاری مذکور و دقیقاً در چرخش‌گاه زمانی سده‌ی هجدهم به سده‌ی نوزدهم یعنی در ژانویه‌ی ۱۸۰۰ میلادی منتشر شد و نظر به توجه مثبت و منفی متعددی که به خود جلب کرد گویی در حکم یک بیانیه‌ی فلسفی برای انسان جدیدی بود که بنا بود سده‌ی نوزدهم را شکل دهد. کتاب مملو از جملات برانگیزاننده‌ی حماسی است که آدمی را به حماسه‌ی «فهمیدن»، «رهاسازی تقلید»، «سنجش‌گری» و بویژه «خودسنجش‌گری» فرامی‌خواند. مشخصاً تمام این مفاهیم در بیشتر کتاب‌های همنام این کتاب به‌وفور دیده می‌شوند. این مضامین البته با هدف کتاب‌های تعیین‌نامه یعنی طراحی نوعی فلسفه‌ی عمومی (Popularphilosophie) مرتبط است. در واقع در پس ذهن نویسندگان «فلسفه‌ی عمومی» از جمله فیثسته این است که هنگامه‌ی خیزش ملی بلکه جهانی در راستای فلسفه و فرهنگ عالی است:

تعیین نوع ما این است که در یکی یگانه شود، همه‌ی اجزای خود را یکسره با همدیگر بشناسد، و همه‌جا به‌گونه‌ای یکسان پیکره‌ی فرهیخته را همراه هم سازد... از تاریخ پیرسید که آیا آدمی کاملاً به [تعیین] اخلاقی ناب رسیده یا نه! آنها بی‌گمان به اراده‌ی گسترده‌تر، شامل تر، و نیرومندتر رسیده‌اند!... از تاریخ ولی پیرسید که در چه دورانی پرورش موجود

بازشناسی کتاب *تعین آدمی* فیشته ... (میثم سفیدخوش و محمد طهماسبی) ۲۲۱

به گونه‌ای گسترده پراکنندگی یافت و در میان اشخاص بیشتری رواج یافت
(Fichte, 1965, 272).

فیشته جریان تاریخ را معطوف به یگانگی نهایی تمام انسان‌ها می‌بیند و در این راستا یک قطعه از فرهنگ و تمدن یک ملت یا قوم خاص را با نمونه‌ی مشابهی در ادوار گذشته، مثلاً یونان باستان، مقایسه نمی‌کند بلکه به عمومیت یافتن و گسترش فرهنگ در دوران جدید توجه دارد و آن را دستاوردی بزرگ برای تحقق تن واحد فرهنگی قلمداد می‌کند. به این ترتیب فلسفه‌ی عمومی حاشیه یا زنگ تفریحی برای فلسفه‌ی دانشگاهی نیست بلکه تلاشی است اصیل در راستای خرد جهانی مورد نظرش. اینجا است که نباید تعین‌نامه‌نویسی‌های فیشته را با کتاب‌های عمومی بازاری امروزه که با هدف فروش بیشتر و بر اساس مطالب ذوقی و غیر پژوهشی نگاشته می‌شوند مقایسه کرد. فلسفه‌ی عمومی فیشته سرشتی پژوهشی دارد هرچند این پژوهش پژوهش خرد همگانی است که در قالب‌های معمول دانشگاهی و با اصطلاح‌شناسی فنی صورت نگرفته است. این بستر را می‌توانیم بستر عام و البته اصلی پیدایش کتاب *تعین آدمی* تلقی کنیم که با سنت تعین‌نامه‌نویسی هماهنگ است. البته غیر از این اثر، چند نوشتار مهم دیگر فیشته هم معمولاً ذیل همین سنت فلسفه‌ی عمومی قلمداد می‌شوند که عبارتند از: *تعین دانشمند* (Bestimmung des Gelehrten) که ۱۷۹۴ و بار دیگر ۱۸۰۹ منتشر شد، *آموزه‌ی دین* (Religionslehre) در ۱۸۰۶ و *سخنانی با ملت آلمانی* (Reden an die deutsche Nation) در ۱۸۰۸.

دومین بستر پیدایش این اثر مهم فیشته، بستری خاص‌تر است. این کتاب در بحبوحه‌ی نزاع نخبگانی مهمی در آلمان دوران چرخش سده نوشته و منتشر شد که به مناقشه‌ی خداآباداوری سرشناس است. شخصیت‌های اصلی اولیه‌ی درگیر در این مناقشه البته فریدریش یاکوبی و موسی مندلسون بودند که بر سر سرشت اندیشه‌ی لسینگ و نسبتش با اندیشه‌ی اسپینوزا و نیز نسبت همه‌ی این اندیشه‌ها با خداآباداوری و نیهیلیسم به مناقشه‌ی سخت برخاستند. جناح ایمان‌گرای فریدریش یاکوبی که اتهام وارد می‌کرد از پشتوانه‌ی سیاسی و کلیسایی برخوردار بود و وقتی که انگشت اتهام به سمت کسی همانند فیشته هم معطوف شد موجب طرد او از نظام رسمی دانشگاه شد. درست پس از این اخراج، فیشته با نگارش و انتشار این کتاب گویی در پی دفاع از خویش برآمد و به‌طور طبیعی مخاطبان فرهیخته و فنی او هم از همین جهت به کتاب او توجه کردند. مضمون و صورت کتاب البته واکنش‌های گوناگونی به بار آورد ولی داوری کلی این بود که کتاب لحنی محافظه‌کارانه اتخاذ کرده و می‌کوشد به جناح یاکوبی ثابت

کند که اندیشه‌ی او نه تنها مستلزم خداناباوری نیست بلکه بهترین راه ایمان‌گرایی است.^۷ به همان اندازه که کتاب آتش جریان اتهام‌زننده را سرد می‌کرد خشم و ناامیدی جریان روشن‌اندیش را هم برمی‌انگیخت زیرا احساس می‌کردند که فیشته در این کتاب برخی از اصول مندرج در کتاب *آموزه‌ی دانش* (Wissenschaftlehre) را فرو گذاشته و به سمت نوعی رئالیسم جزمی غلطیده است.^۸ در مجموع این اثر فیشته حلقه‌ی مهمی از مناقشه‌ی مذکور به شمار می‌آید. شاید بتوان گفت که هرچند گونه‌ی نوشتاری تعیین‌نامه در اصل در فضای روشن‌اندیشی ظهور کرده بود و دلالت‌های روشن‌اندیشانه‌ی پررنگی داشت و فیشته هم در تداوم همین سنت به نگارش کتاب خود اقدام کرده بود ولی عناصر رومانتیکی هم در تقریرهای فیشته هست که موجب برخی شکایت‌های روشن‌اندیشان از فیشته شده است.

۴. نسخه‌های اصلی کتاب به زبان آلمانی

گفتیم که پس از اینکه فیشته در ۱۷۹۴ رساله‌ی تعیین دانشمند را منتشر کرد در ۱۸۰۰ و بار دیگر در ۱۸۰۱ رساله‌ی تعیین آدمی را درست در زمانی که به دلیل اتهامات دینی و سیاسی از دانشگاه ینا اخراج شده بود منتشر ساخت. اطلاعات این دو از قرار زیراند:

Fichte , Johann Gottlieb (1800), Die Bestimmung des Menschen,
Berlin : Vossischen Buchhandlung .

Fichte , Johann Gottlieb (1801), Die Bestimmung des Menschen,
Berlin : Zweite Auflage, Vossischen Buchhandlung

ظاهراً غیر از این دو بار که کتاب به صورت رسمی منتشر شده یک بار هم در همین حوالی به صورت غیررسمی منتشر شده است. در مجموع با توجه به اینکه فیشته در این دوره حقوق دانشگاهی ندارد انتشار این کتاب مسئله‌ی فروش عمومی را هم هدف قرار داده بوده و این ویژگی کتاب را نباید نادیده گرفت هرچند این به معنای این نیست که فیشته این کتاب را صرفاً برای تصاحب بازار نگاشته است زیرا در آن صورت هرگز نمی‌توانست توجه سلبی یا ایجابی فیلسوفان را به خود جلب کند. نکته‌ی جالب اینکه در عمل نتیجه‌ی کار ابداً مطلوب هم نبود و کتاب فیشته چندان مورد استقبال عموم هم قرار نگرفت ولی کمتر کتابی از فیشته بود که در گذر زمان توجه نسبی مخاطبان را حفظ کند.^۹

۵. منبع‌شناسی ترجمه‌ها در زبان انگلیسی

کتاب فیثته از همان سده‌ی نوزدهم مورد اقبال جهان انگلیسی زبان قرار گرفت و هنوز سده‌ی نوزدهم به نیمه نرسیده نخستین برگردان انگلیسی آن منتشر شد. بنا به جستجوهای ما، نخستین مترجم انگلیسی این متن در اصل بانویی لندنی به نام جین فرای سینت بود که در فضایی که برای فعالیت علمی و فرهنگی زنان در سده‌ی نوزده اروپا هنوز چندان مناسب نبود ترجمه‌ها و نگاشته‌هایش را با نام «خانم پرسى سینت» (Mrs. Percy Sinnett) منتشر می‌کرد. در واقع این عنوان نشانگر این بود که وی همسر ادوارد ویلیام پرسى سینت است. بنا به فرهنگ زندگی‌نامه‌ی ملی آکسفورد (Oxford DNB)، جین فرای سینت که متولد ۱۸۰۴ در وست‌مینستر لندن است بین سال‌های ۱۸۲۶ تا ۱۸۳۵ در هامبورگ آلمان می‌زیسته و همان‌جا فعالیت‌های مهم نوشتاری خود را آغاز کرده است. یکی از نکات جالب زندگی علمی او که برای ما اهمیت دارد همکاری او در انتشار مجله‌ی مهم آتنویم (Ateneum) است که در واقع محل انتشار اختصاصی اندیشه‌های نویسندگان رومانتیک آلمانی و برخی از آثار مهم سنت ایده‌آلیسم آلمانی است. خانم سینت به عنوان یک مترجم، روزنامه‌نگار و مسافر حرفه‌ای معرفی می‌شود که سفرنامه‌های مهمی را هم نگاشته و ترجمه کرده است. وی در سال ۱۸۶۴ کتاب *die Bestimmung des Menchen* فیثته را با عنوان *the destination of Man* به انگلیسی برگرداند و به این ترتیب نخستین معرف فلسفه‌ی فیثته به جهان انگلیسی زبان شد. ما در جستجوهای خود این ترجمه را نیافتیم و مترجم فارسی کتاب هم اشاره کرده که این ترجمه چندان در دسترس نیست. اطلاعات برگردان انگلیسی او به شرح زیر است: J. G. Fichte, *The Destination of Man*, 1846 trans. Mrs. Percy Sinnett (London: John Chapman, دومین مترجم کتاب فیثته ویلیام اسمیث (۱۸۹۶-۱۸۱۶) دبیر (به معنای عالی فارسی قدیم آن)، زندگی‌نامه‌نویس و مترجم اسکاتلندی سده‌ی نوزدهم است. درباره‌ی وی به سختی می‌توان اطلاعاتی به دست آورد و تنها متن کوتاهی در فرهنگ زندگی‌نامه‌ی ملی به قلم الکساندر گوردن می‌توان یافت که بین سال‌های ۱۸۸۵ تا ۱۹۰۰ در ۶۳ مجلد منتشر شده است و در مجلد ۵۳ مدخل کوتاهی را هم به اسمیث اختصاص داده است. این مدخل یک بند به زندگی شخصی اسمیث پرداخته و یک بند هم به کارهای علمی محدود او و یک بند مفصل هم به تجربه‌ی دبیری و سیاسی او پرداخته است و بیش از این اطلاعاتی به دست نمی‌دهد (Gordon, 1898). غیر از این مدخل و بسیار پیش از آن، در سال ۱۸۴۷ هم یک مجله‌ی نقد و بررسی کتاب در آمریکا نقدنامه‌ی کوتاهی درباره‌ی یادنامه‌ی که اسمیث برای فیثته منتشر کرده است

چاپ کرده است. منظور از یادنامه متن مفصلی است که اسمیث در معرفی فیشته و زندگی فکری او در سرآغاز ترجمانش نوشته است و بسیار هم خواندنی و آموزنده است. نویسنده‌ی این نقدنامه تصریح می‌کند که نویسنده‌ی یادنامه یعنی ویلیام اسمیث شخصیت شناخته‌شده‌ای نیست ولی نثر و سبک نوشتاری او فاخر و باارزش است. با این همه وی در این یادنامه «نادرستی»هایی پیدا می‌کند که آنها را ذکر کرده و دلایل مخالفت خود را هم بیان نموده است. ارزش این نقدنامه به این است که نویسنده در همان دوره اقدام به این نقد کرده و به لحاظ تاریخی قابل ارزیابی بیشتر است.

اسمیث با برگردان سه اثر مهم فیشته یعنی همین تعیین آدمی و تعیین دانشمند و ویژگی‌های زمانه‌ی کنونی به زبان انگلیسی (بین سال‌های ۱۸۴۵ تا ۱۸۴۹) و نیز نگارش یادنامه یا زندگینامه‌ای مفصل درباره‌ی فیشته سهم به‌سزایی در آشنایی جامعه‌ی انگلیسی‌زبان با اندیشه‌های سنت فلسفی آلمانی سده‌ی نوزدهم و به ویژه فیشته ایفا کرد. اسمیث در سال ۱۸۴۶ یادنامه‌ی مفصلی برای فیشته منتشر کرد که در آن تمام زندگی شخصی و جریان فکری فیشته را به موازات هم شرح می‌داد. متن یادنامه که بعدها در آغاز مجموعه آثار فلسفه‌ی عمومی فیشته منتشر شده است لحنی تعیین‌خوان و رسالت‌دانه و فراخواننده دارد و گویی برای این نگاشته شده که ضمن یک مطالعه‌ی آکادمیک شیوه‌ی تفلسف رسالت‌دانه را هم معرفی نماید. اسمیث غیر این یادنامه پیشگفتار کوتاهی هم در آغاز کتاب تعیین آدمی نوشته است که در آن به ترجمه‌ی پیشین این اثر توسط خانم سینت اشاره‌ای کوتاه می‌کند (Smith, 1956). به هر روی از خود گزینش‌هایی که اسمیث برای ترجمه‌ی آثار فیشته انجام داده برمی‌آید که اصولاً وی تحت تأثیر نوشتارهای سنت فلسفه‌ی عمومی است تا نوشتارهای محض فلسفی و در نتیجه اهداف اجتماعی مشخصی را برای کار ترجمه‌ی خود در نظر داشته است. برگردان اسمیث با اینکه در مجموع از متن اصلی پیروی می‌کند ولی خود را مقید به دقت‌های آکادمیک هم نمی‌کند.

ترجمه‌ی اسمیث وارون ترجمه‌ی بانو سینت بارها تجدید چاپ شده است و ما در ادامه اطلاعات همه‌ی این چاپ‌ها را می‌آوریم:

Fichte, *The Vocation of Man*, trans. William Smith (London: John Chapman, 1848), 265–554; 2nd., substantially rev. ed. in Johann Gottlieb Fichte's Popular Works (London: Trübner, 1873), 233–379 (later reissued several times as a single volume, *The Vocation of Man*, with an introduction by E. Ritchie [LaSalle, IL: Open Court, 1906, 1931, 1965]); 3rd. rev. ed. in The Popular Works of Johann Gottlieb Fichte (London: Trübner, 1889), 319–478 (further rev. and with an introduction by Roderick Chisholm [Indianapolis: Library of Liberal Arts/ Bobbs-Merrill, 1956]);

J. G. Fichte, *The Vocation of Man*, trans. Peter Preuss (Indianapolis: Hackett, 1987).

بازشناسی کتاب تعین آدمی فیثته ... (میثم سفیدخوش و محمد طهماسبی) ۲۲۵

سومین ترجمه برگردانی نوتر و دانشگاهی تر است که اطلاعات آن به شرح زیر است:

Fichte, (1987) *The Vocation of Man*, trans. Peter Preuss (Indianapolis: Hackett).

نگارندگان این مقاله زبان فرانسه نمی‌دانند و نمی‌توانند درباره‌ی آن داوری کنند و برگردان عربی را هم در اختیار ندارند تا درباره‌ی آن هم داوری کنند.

۶. منبع‌شناسی ترجمه فارسی کتاب

از کتاب تعین آدمی فیثته تنها یک ترجمه به فارسی منتشر شده است که اطلاعات آن به شرح زیر است:

فیثته، یوهان گوتلیب ۱۳۹۶، مقصود/انسان، ترجمه‌ی علی فردوسی، نشر دیپایه، چاپ اول، تهران.

درباره‌ی عنوان کتاب در ادامه بیشتر سخن خواهیم گفت. از علی فردوسی، استاد دانشگاه در آمریکا، ترجمه‌های متعددی از اسپینوزا و درباره‌ی او، میشل فوکو، آلن بدیو، آگامبن، و دیگران به فارسی صورت گرفته است هرچند مهم‌ترین ترجمه‌اش شاید برگردان فارسی کتاب دوران‌ساز اسپینوزا یعنی رساله‌ی الهی سیاسی باشد. به این ترتیب باید وی را از مترجمان حرفه‌ای برشمرد. فردوسی از نسل قدیم نویسندگان و مترجمان ایران است. وی متولد ۱۳۲۹ خورشیدی است که البته به دلیل عدم حضورش در ایران چهره‌ی سرشناسی نیست. ولی مرور آثاری که ترجمه کرده و یا نگاشته است نشان می‌دهد که در ترجمه صاحب تشخیص و تدبیر نظری است به این معنا که ذیل برنامه‌ی نظری مشخصی به ترجمه اقدام کرده است. ترجمه‌های او به روشنی مرتبط با اندیشه‌ی نظری سیاسی هستند که از چشم‌اندازی روشن‌اندیشانه و مدرن و معطوف به بازخوانی انتقادی نظریات کلاسیک صورت گرفته‌اند. برگردان همین کتاب فیثته نیز در همین راستا قابل فهم و تفسیر است و همان‌گونه که از پیش گفتار او برمی‌آید آن را تحت احساس یک رسالت فرادانشگاهی و باور به «یکتایی و یکپارچگی عقل و انسانیت» انجام داده و به عنوان کسی که «سطح آب را شکسته» مایل بوده هموطنان خود را مخاطب قرار دهد به «این امید و آرزو که و با این عزم که شاید هموطنانم نیز همان شعله‌ورتر شدن شور حیات و بالندگی حس عزت و کرامتی را که هم‌سخنی با فیثته در جان» او «ایجاد می‌کند تجربه کنند» (فردوسی، ۱۳۹۶، ۱۶).

۷. مسئله مرجع ترجمه فارسی

بر پایه‌ی آنچه در بالا گفتیم برگردان‌های بسیاری از این کتاب به زبان انگلیسی و برگردان‌هایی به زبان فرانسه و عربی وجود دارد که بنا به گفته‌ی مترجم فارسی همه در اختیار وی بوده‌اند. اکنون پرسش این است که کدام یک مرجع اصلی بوده است؟ خود مترجم فارسی کتاب می‌گوید که کارش «به گونه‌ی برابری» متکی به ترجمه‌ی ویلیام اسمیت و پیترو پرویس است ولی مدعی است که ترجمه‌های فرانسه و عربی این کتاب را هم مدنظر داشته و از آنها راهنمایی گرفته است (فردوسی، ۱۳۹۵، ۱۹). در اینجا چند مسئله وجود دارد. نکته‌ی نخست این است که اصولاً ترجمه بر پایه‌ی دو مرجع که تفاوت‌های زیادی هم با هم دارند به چه معنا و با چه سازوکاری است؟ شوربختانه در نسل قدیمی‌تر مترجمان ایرانی بارها و بارها چنین ادعایی صورت گرفته است که چند متن را بدون بیان اولویت نهایی مرجع ترجمه‌ی خود معرفی می‌کنند. این الگو اشکالات مهمی دارد و کار ارزیابی ترجمه را دشوار می‌کند و البته راه‌گیزی برای مطابق نبودن احتمالی ترجمه با یکی از متون مرجع فراهم می‌آورد. با این همه بررسی ما نشان می‌دهد که احتمالاً مترجم فارسی در عمل متکی بر یک ترجمه بوده است. درباره‌ی توجه مترجم فارسی به ترجمه‌های غیرانگلیسی طبیعتاً ما امکان داوری این مدعا را نداریم و نظر به فرهیختگی مترجم باید حمل بر صحت کنیم. ولی در مورد منابع انگلیسی بررسی ما نشان می‌دهد که ترجمه‌ی فارسی اصولاً متکی بر ترجمه‌ی اسمیت است و نه پرویس که ترجمانی دقیق‌تر به شمار می‌آید. این در حالی است که مترجم می‌گوید سهم ترجمه‌ی پرویس «در ترجمه‌ی حاضر کمابیش همتای ترجمه‌ی اسمیت است در آن» (فردوسی، ۱۳۹۶، ۲۰) ولی خلاف این مدعا به چشم ارزیابان می‌رسد و ما چنین همتایی‌ای را درنیافتیم. برای این یافته را با ذکر نمونه‌هایی در ادامه اثبات خواهیم کرد.

نکته‌ی دوم در مورد مرجع ترجمه‌ی فارسی علت برتری دادن به برگردان‌های اسمیت یا پرویس توسط مترجم فارسی است. فردوسی می‌گوید که نشر درخشان اسمیت او را مشتاق کرده تا از ترجمان وی سراسر بهره گیرد در حالی که ارزش آکادمیک برگردان پرویس بیشتر است. ولی او ترجیح داده تا متکی بر ترجمان اسمیت نباشد چرا که لحن اسمیت را به زبان مسیحیت نزدیک دیده و چون خودش این نزدیکی را نمی‌پسندد و آن را با اندیشه‌ی درونی فیشته هماهنگ نمی‌داند مایل نیست که از اسمیت پیروی کند (همان، ۱۹). نخست اینکه فردوسی هرگز نمونه یا توضیحی به دست نمی‌دهد از این نزدیکی لحن اسمیت به زبان مسیحیت تا بعداً دریابیم که کجای آن با «اندیشه‌ی درونی فیشته» ناسازگار است. دوم اینکه

فردوسی این واقعیت تاریخی را نادیده می‌گیرد که خود فیثته از قضا کتابش را برای اقناع منتقدان مسیحی ایمان‌گرای خود بویژه فریدریش یاکوبی نگاشته تا ثابت کند که اندیشه‌اش هماهنگ با ایمان مسیحی است. اگر مترجم فارسی به راستی لحن مسیحی کتاب را نادیده گرفته یا زدوده باشد معنایش این است که مقصود خود نویسنده را پایمال کرده است. اگر بنا باشد هر مترجمی بنا به ترجیح خود سمت و سوی لحن هر کتابی را تغییر دهد کار خوانندگان در فهم مقاصد نویسنده زار است. اینجاست که به این پرسش رهنمون می‌شویم که مقصود خود مترجم از کار ترجمه‌اش چه بوده است؟

۸. مقصود کتاب، مقصود ترجمه و مناقشه در مخاطب عمومی کتاب

تلاش برای تعیین انگیزه‌ی شخصی یک نویسنده یا مترجم برای کاری که انجام داده نه شدنی است نه درست و ارزشمند. ولی اگر از انگیزه‌ی شخصی او فراتر رویم، می‌توانیم از رانه‌های مهم‌تری سخن به میان آوریم که خود شخص را هم سوق می‌دهند به انجام کاری. آن رانه‌های خردی و عاطفی، فردی و اجتماعی، آشکار و نهان، واقعی یا وهمی سرانجام شاید «ایده»‌ای را پدید آورند که بر کل کار سایه انداخته و آن را رهبری می‌کند. در مورد ترجمه انتظار داریم که تاندازه‌ی زیادی ایده‌ی ترجمه پیرو ایده‌ی سامان خود کتاب باشد. اکنون ایده‌ی فیثته برای سامان دادن به کتاب چه بوده است؟ پیشتر با اشاره به مناقشه‌ی خداناباوری و سنت فلسفه‌ی عمومی برخی از رانه‌های نگارش این کتاب را برشمرده‌ایم. وولی اگر به خود کتاب توجه کنیم بیان آشکار فیثته را چنین می‌یابیم: «آنچه از فلسفه‌ی نو برای بیرون از مدرسه سودمند است باید که درونمایه‌ی این نوشتار را برسازد و در چنان ترتیبی عرضه شود که بایسته‌ی تشکلش در اندیشه‌ی غیرفنی است»^۱ (Fichte, 1965, 167). مترجم فارسی حتماً به این عبارات توجه کرده است و خود به روشنی گفته «کتاب را به عنوان کاری آکادمیک ترجمه نکرده» است (فردوسی، ۱۳۹۶، ۱۱) در سراسر دیباچه‌ی مترجم و البته در خود ترجمه این مواجبه‌ی غیرآکادمیک با متن موج می‌زند ولی در همان هنگام عبارات زیادی در دیباچه هست که نشان می‌دهد رانه‌ی مترجم رانه‌ی رسالت‌مندان و روشن‌اندیشانه است که سر این دارد تا با ترجمه‌ی کتاب و راهی کردن آن در فرهنگ پارسی مردمان وطن را روشنایی بخشد. قلم مترجم هنگام بیان این رانه رومانیتیک می‌شود و با اصطلاحات مربوط به نور و روشنایی و شکوه خرد برای رسیدن به جهانی بهتر و آینده‌ای بهتر اشتیاق خود را برای این تصویر رومانیتیک آشکار می‌سازد و خلوص روشنفکرانه‌ای را پیش می‌کشد.

به این ترتیب تصویر مترجم از عمومی بودن کتاب آشکار می‌شود. تصویر او هرگز بی‌راه و بی‌سند نیست ولی چون در ظواهر امر مناقشه نمی‌کند تصویری مناقشه‌برانگیز است. نخست اینکه وارون آنچه مترجم می‌گوید کتاب فیثته در هنگام انتشارش مورد استقبال عامه‌ی مردم قرار نگرفت و بعدها هم هرگز کتاب پرخواننده‌ای نبوده که آن را به معنای ساده‌ی واژه کتابی عمومی کند. دوم اینکه برخی بزرگ‌ترین فیلسوفان زمانه از فریدریش یاکوبی تا هگل و حتی بعدها ادموند هوسرل توجه مکتوب و نسبتاً مفصلی به این کتاب کرده‌اند. به این ترتیب کتابی که فکر فیلسوفی چون هگل و هوسرل را درگیر می‌کند باید اثری فلسفی و مهم در نظر گرفته شود. روند کتاب هم روندی کاملاً پژوهشی است و به رغم بیان گاه و بی‌گاه رومانیکش اصولاً دشواری‌های پژوهشی زیادی دارد که درک آن را برای عامه‌ی مردم ناشدنی می‌کند. سوم اینکه حتی اگر فیثته کتابی عمومی نگاشته باشد امروزه پس از گذر زمان کتابش می‌تواند برای فیثته‌پژوهان ارزش مطالعاتی بالایی داشته باشد زیرا آنچه در ابهامات فنی پنهان می‌ماند در نوشتارهای کمتر فنی معنای روشن‌تری می‌یابد. چهارم اینکه مخاطب عمومی کتاب فیثته در ابتدای سده‌ی نوزدهم با مخاطب عمومی کتاب وی در سده‌ی بیست و یکم چه قرابتی دارند که گمان کنیم ترجمه‌ی آن به جامعه‌ی عمومی ایران می‌تواند کمکی کند؟ آیا در ایران امروز بجز دانشگاهیان کسی خریدار و خواننده‌ی کتابی از فیثته با قلم دشواری که دارد هست؟ حتی عموم تحصیل‌کردگان هم نمی‌توانند چنین کتابی را بخوانند و مترجم تنها می‌تواند امیدوار باشد که اهل فلسفه با آن انسی گیرند. نتیجه‌ی نهایی این است که تصویر مترجم از عمومی بودن کتاب قابل مناقشه‌ی جدی است و در تشخیص مخاطبش چندان دقیق نیست.

۹. ارزیابی کیفیت ترجمه فارسی

برای ارزیابی کیفیت ترجمه‌ی فارسی کتاب و البته نظری به ترجمه‌های انگلیسی از حیث مطابقت با متن اصلی آلمانی صفحاتی را به نحو اتفاقی برگزیده و مقایسه می‌کنیم. پیشاپیش داوری نهایی خود را اینگونه بیان می‌کنیم که اگر بنا باشد دقت‌های دانشگاهی خود را کنار گذاریم، فرضی که با توجه به مخاطب عمدتاً دانشگاهی این اثر در ایران امروز به نظر ناروا می‌آید، در مجموع ترجمه را می‌توان روان و گویا و با دست‌انداز کم دانست. مترجم از اصطلاحات شاعرانه و جذاب بهره‌ی به‌جا می‌گیرد و هم‌هنگام بی‌تکلف و بدون تفاخر و فضل‌فروشی از آنها بهره می‌گیرد. صداقت و صمیمیت ترجمه به روشنی آشکار است و با قلم نویسنده هماهنگی دلنشینی دارد. ولی به همان اندازه که برای استفاده‌ی غیرفنی مناسب است

برای استفاده‌های فنی نامناسب به نظر می‌رسد. پس می‌توانیم کمی سختگیرانه‌تر و با تکیه به اقتضائات دانشگاهی به ارزیابی اقدام کنیم، با این علم که لزوماً تمام اشکالاتی که در ادامه مطرح می‌شوند به یک اندازه مخرب عنوان «ترجمه‌ی شایسته» نیستند.

در یک ترجمه‌ی خوب دانش‌واژه‌ها و اصطلاحات مهم یکدست و هم‌ریخت ترجمه می‌شوند. مترجم بارها به جای ترجمه‌ی این واژه به مقصود که گزینش خودش است از واژه‌های دیگر مانند تقدیر (ص ۱۶۰) یا مانند آن استفاده می‌کند. از سوی دیگر، مترجم بارها واژه‌های دیگری غیر از Bestimmung را به مقصود برمی‌گرداند از جمله در صفحه‌ی ۲۰۲ آنچه «مقصود» ترجمه شده در متن اصلی (Fichte, 1965, 308) Endzweck است و کژتابی مهمی را پدید آورده است. همچنین دانش‌واژه‌ی مهم Glaube در جایی به‌درستی «ایمان» و در جای دیگری (ص ۴۱) به «اعتماد» (۴) برگردانده شده است.

هنگام ترجمه‌ی یک متن توجه به سنت ترجمه‌ی آن سنت فکری که کتاب در آن نوشته شده اهمیت زیادی دارد. البته مترجمان ناچار نیستند که حتماً از ترجمه‌های موجود پیروی کنند ولی بی‌توجهی به این سنت‌ها هم آسیب خود را دارد و پیوندها را می‌گسلاند. برای نمونه مترجم در صفحه‌ی ۱۹۹ Anschauung را «تأمل» ترجمه کرده است: «در تأمل بر این پیوندهای تو با من، با این وجود متناهی، در سعادت‌ی آرامش‌بخش منزل می‌کنم». تأمل در سنت ایدئالیستی معمولاً برابرنهاد Reflexion است و برای Anschauung از شهود یا مشاهده استفاده می‌شود؛ از مسئله‌ی توجه به سنت البته در اینجا معنای سخن خود فیثته است. در جمله‌ی مذکور موضوع بحث رابطه‌ی خداوند با هستومند کرانمند یا من است که نتیجه‌ی آن هم «آرامش و سعادت» است؛ در سنت ایدئالیستی رومانیتیک فیثته دقیقاً این پیوند از راه شهود رخ می‌دهد و نه تأمل که لحظه‌ای عقلانی است. برگردان پیشنهادی ما: «من در شهود این رابطه‌ی تو با من، چونان هستومندی کرانمند، خواهان آرامش و سعادت» (Fichte, 1965, 305). سرانجام دانش‌واژه‌ی *bersinnlich* به معنای «فوق‌حسی» به دانش‌واژه‌ی مهم فارسی «استعلایی» (ص ۳۹) برگردانده شده که برگردان جافتاده‌ی *transzendental* است. از این نمونه‌ها زیاد است.

در بند نخست پیشگفتار، واژه‌ی *Einwürfe* را مترجم انگلیسی *Objection* ترجمه کرده‌اند و مترجم فارسی هم پیرو آنها «اعتراض» ترجمه کرده که با بافت جملات همخوانی ندارد. اعتراض نوعی از *Einwürfe* به حساب می‌آید ولی در فارسی دربرگیرنده‌ی کل معنا نیست زیرا این واژه به معنای اظهارنظرهایی است که از سر دقت و موشکافی در مدعای کسی بیان می‌شود. در همین بند، واژه‌ی *willkürliche Erziehung* به «آموزش عمدی» برگردانده شده که

معنای محصلی ندارد و ترکیب غریبی است و به جای آن می‌توان گفت «آموزش خودخواسته» یا «آموزش غیراجباری».

در اینجا لازم است با بررسی چند نمونه، ترجمه‌های انگلیسی را هم کمی دقیق‌تر ارزیابی کنیم و در پرتو آن البته نکاتی درباره‌ی ساختار و مفردات ترجمه‌ی فارسی هم یادآور شویم. به نمونه‌ی نخست توجه کنید:

متن اصلی آلمانی (Fichte, 1965, 168):

Es sollte anziehen und erwärmen, und den Leser kräftig von der Sinnlichkeit zum Uebersinnlichen fortreißen; wenigstens ist der Verfasser sich bewusst, nicht ohne Begeisterung an die Arbeit gegangen zu seyn. Oft verschwindet während der Mühe der Ausführung das Feuer, mit welchem man den Zweck ergriff; ebenso ist man im Gegentheil unmittelbar nach der Arbeit in Gefahr, über diesen Punct sich selbst Unrecht zu thun.

برگردان پرویس:

this essay is meant to attract the reader to engage his interest and powerfully move him from the sensible world to the supersensible. the author for his part did not go to work without enthusiasm. the reader with which one begins a project often dwindles with the effort required to execute it. in the same way one runs the risk of being unfair to oneself once the work is done.

برگردان ویلیام:

it ought to attract and animate the reader, and to elevate him from the world of sense into a region of supersensuous thought. at least the author is conscious that he has not entered upon his task without such inspiration. often indeed the fire with which we commence an undertaking disappears during the toil of execution and thus at the conclusion of a work we are in danger of doing ourselves injustice upon this point

برگردان فارسی فردوسی:

این کتاب باید خواننده را جذب کرده و به حرکت درآورد و او را زیر جهان محسوس به قلمرویی استعلایی برکشد- دست‌کم نگارنده بدین آگاه است که وی بدون چنین مرادی دست به چنین کاری نزنده است. اغلب آتشی که ما با آن دست به کاری می‌زنیم همانا که طی زحمت اجرای آن به سردی می‌گراید. در پایان کار خطر این هست که ما در این باب جانب انصاف را نسبت به خود نگه نداریم (ص ۳۹).

تحلیل:

برگردان انگلیسی پرویس به‌ویژه در کاربرد اصطلاحات دقیق‌تر به‌نظر می‌رسد. برگردان ویلیام در همان ویرایش اصلی‌اش از حیث ساختار کلی به متن آلمانی نزدیک است ولی در

ظرایف مفهومی به روشنی ضعف اساسی دارد. ویرایش نهایی آن توسط چیشولم با حفظ کلیت ساختار، دست خود را بازتر کرده تا با اندکی دست‌کاری در متن، به زعم خود آن را روشن‌تر کند. مشخصاً در این عبارت جمله‌ی نخست را چیشولم تغییر داده و چنین آورده است:

the book is intended to attract and animate the reader, and to elevate him from the world of sense into a region beyond it...

این ویرایش گویی ترجمه را کمی از متن اصلی دورتر کرده و گویی تنها می‌خواسته آن را ساده‌تر و روان‌تر سازد ولی تفاوت چندان هم مهم نیست. ویلیام و به تبع او ترجمه‌ی فارسی قید *kräftig* را کلاً ترجمه نکرده‌اند در حالی که در این بافت قید بسیار مهمی است؛ یا *Leser* به معنای «خواننده» را نهاد دو فعل نخست هم کرده‌اند. بسیار مهم‌تر اینکه دو اسم *Sinnlichkeit* و *Uebersinnlichen* را ویلیام به ترتیب *the world of sense* و *supersensuous thought* ترجمه کرده است و مترجم فارسی هم آن دو را به ترتیب «جهان حسی» و «قلمروی استعلایی» ترجمه کرده است. اینجا دو خطای بسیار مهم فلسفی و نه دستوری وجود دارد. فیثته فیلسوفی ایده‌آلیست است و از اسم مصدرسازی بهره‌هایی هماهنگ با اندیشه و زبان نظورزانه‌اش (*speculative Satz*) می‌برد. فیثته می‌توانست بگوید *sinnliche Welt* یا *übersinnliche Denken* ولی از دو اسم مصدر استفاده کرده و همین حالت را هم باید برای آن نگه داشت و گرنه در دامن خوانش‌های رئالیستی یا به قول خود فیثته جزم‌اندیشانه افتاده و از جهان حسی و فراحسی سخن می‌گوییم. بحث بر سر جهان حسی نیست. قرار نیست آدمی از جهان حسی بکند و به جهان فراحسی بتازد. فیثته افلاطون و توماس و ابن‌سینا نیست. از حسیت‌کنند و به فراحسیت تاختن را باید ایده‌آلیستی فهمید و برای آن باید در آغاز زبان ایده‌آلیستی را درست دریافت و به کار برد. همچنین در فارسی آمده که «وی بدون چنین مرادی دست به چنین کاری نزنده است»؛ کدام مراد؟ واژه‌ی «چنین» را که مترجم انگلیسی از خود اضافه کرده در حالی که در متن آلمانی نیست و مترجم فارسی هم پیرو او آن را برگردانده؛ ولی واژه‌ی «مراد» در برگردان *inspiration* از واژه‌ی اصلی *Begeisterung* سراسر دور است. فیثته می‌گوید نگارنده، یعنی خود او، با شور و شوق سخن می‌گوید یعنی در این هنگام یک نگارنده‌ی سرد و دانشگاهی نیست بلکه تحت شرایط عاطفی قرار دارد و چیزی می‌گوید که برآمده از جذب شدنش و نیروی به حرکت درآوردنده‌اش است؛ این شور و شوق همان آتشی است که بی‌درنگ از آن سخن می‌گوید. در ادامه در برگردان فارسی می‌خوانیم «آتشی که ما با آن دست به کاری می‌زنیم همانا که طی زحمت اجرای آن به سردی می‌گراید»؛ غیر از اینکه جمله کمی کژتابی دارد و در این خطر قرار دارد که «اجرا» به آتش برگردد و کل جمله را بی‌معنا جلوه دهد، مهم‌تر آن است که بار

استعارای جمله را نشان نمی‌دهد در حالی که مترجمان انگلیسی با استفاده از واژگانی چون undertaking به معنای تعهد یا commence به معنای فرمان به انجام کاری خطیر و مانند آن کوشیده‌اند تا از پس شکوه جمله برآیند.

برگردان پیشنهادی ما: این [کتاب] باید جذب کند و گرما ببخشد، و خواننده را نیرومندانه از حسیت برکنده و به امر فراحیسی برکشد؛ دست‌کم نگارنده خودش آگاه است که بدون شور و شوق اقدام به این کار نکرده است. آتشی که آدمی با آن به هدف دست می‌یابد اغلب در خلال زحمت برافراختنش ناپدید می‌شود؛ همچنین، از آن سو آدمی بی‌درنگ پس از انجام کار در این خطر قرار دارد که درباره‌ی این نکته به خود ناروایی کند/ خود را ناشایست بداند».

۱۰. نتیجه‌گیری و چند پیشنهاد

پیش از هر داوری، باید گزینش کتاب را نشانه‌ی هوشمندی مترجم دانست زیرا با ملاحظه‌ی کارهای دیگرش روشن است که گزینشی اتفاقی نیست و با علایق نظری و عملی‌اش پیوند دارد. ترجمه‌ی وی چشمداشت آشکار و ادعاشده‌ی خود فیشته را هم برآورده می‌کند زیرا نویسنده آشکارا گفته که کتابی برای عموم مردم نگاشته و در آن دقت‌ها و سخت‌گیری‌های دانشگاهی را برجسته نساخته و فهم طبیعی خواننده را مخاطب خود قرار داده نه مناقشات دقیق حرفه‌ای را. ترجمه هم در مجموع روان و صمیمی و هم‌هنگام متین و فاخر پیش می‌رود. ولی اگر دانش‌پژوه دقیقی به درستی بخواهد از این ترجمه در راستای مطالعات فلسفی و بویژه فیشته‌شناسی بهره‌گیرد باید این زنهار را به او داد که باید هوشیار باشد زیرا ترجمه کم‌بهره از همان دقت‌ها و سخت‌گیری‌های ذهن دانشگاهی است. از همین رو فراخواندن مترجمان دانشگاهی به ترجمه‌ی دوباره‌ی این اثر بسیار ضرورت دارد. به روشنی به مخاطب دانشگاهی این اثر که امروزه مخاطب اصلی آن است می‌گوییم که نباید به این ترجمه تکیه کند و از مترجمان می‌خواهیم که بار دیگر آن را ترجمه کنند. ترجمه باید حتماً متکی به متن آلمانی باشد ولی در میان ترجمه‌های انگلیسی موجود ترجمه‌ی پرویس دقیق‌تر است و اولویت دارد. نتیجه‌ی مهم دیگر این مقاله این است این اثر بلکه کل فلسفه‌ی فیشته و حتی فلسفه‌ی آلمانی سده‌ی هجده و نوزده را یکبار دیگر از پشت عینک نسبت آن با سنت تعیین‌نامه‌ها باید خواند زیرا تاجایی که بررسی ما نشان می‌دهد تاکنون در فارسی توجهی به این جریان مهم فلسفی نشده است. ده‌ها تعیین‌نامه وجود دارد که باید آنها را بررسی کرد. همچنین پیشنهاد می‌شود که

بازشناسی کتاب *تعیین آدمی* فیثته ... (میثم سفیدخوش و محمد طهماسبی) ۲۳۳

متون نوشتاری سنت ایرانی به منظور پیدا کردن گونه‌های مشابه تعیین‌نامه‌های آلمانی پژوهیده شوند.

پی‌نوشت‌ها

۱. درباره‌ی برگردان مناسب دانش‌واژه‌ی *die Bestimmung* در انگلیسی و فارسی جای بحث بسیار وجود دارد که در مجال حاضر نمی‌گنجد. ما در این مقاله اجمالاً از برگردان «تعیین» استفاده می‌کنیم ولی مترجمان از واژه‌های مقصود، رسالت، پیشه و فراخوان هم استفاده کرده‌اند.
۲. درباره‌ی نسبت سنت تعیین‌نامه‌نویسی و روشن‌اندیشی و پروتستانیسم بویژه نک به : Printy, 2013 و Giuseppe, 1999
۳. درباره‌ی نسبت کانت با این سنت بویژه نک به: Brandt, 2007
۴. درباره نسبت مندلسون با این سنت نک بویژه به : Beiser, 2011
۵. در این باره نک به : Lorenz, 1994
۶. درباره‌ی سنت فلسفه‌ی عمومی بویژه نک به: Binkelman, 2015
۷. درباره‌ی نسبت اندیشه‌ی فیثته با مناقشه‌ی خداناباوری نک به: Estes, 2010
۸. درباره‌ی واکنش‌ها به این اثر فیثته بویژه نک به: Breazeale
۹. اطلاعات جامع درباره‌ی انتشار کتاب *تعیین آدمی* در سده‌ی هجدهم را می‌توان در دیباچه‌ای که ویراستاران متن آلمانی چاپ متأخر مجموعه آثار فیثته نوشته‌اند مشاهده کرد مشخصاً جلد یکم صفحه‌ی ۱۴۰ به بعد: Fuchs, 1964
۱۰. اشکالات ترجمه‌ی فارسی ما را بر آن داشت که در کل این مقاله متن اصلی آلمانی را ترجمه کرده و استفاده کنیم.

کتاب‌نامه

فیثته، یوهان گوتلیب ۱۳۹۶، *مقصود انسان*، ترجمه‌ی علی فردوسی، نشر دیبایه، چاپ اول، تهران.
فیثته، یوهان گوتلیب، ۱۳۹۵، *گفتارهایی درباره رسالت دانشمند*، ترجمه‌ی اسماعیل سعادت، نشر فرهنگ جاوید، چاپ اول تهران.

Adler, Hans (1994), "Die Bestimmung des Menschen. Spaldings Schrift als Ausgangspunkt einer offenen Anthropologie," in *Das achtzehnte Jahrhundert. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für die Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts*, 18 (2): 125–37 .

- Beiser , Frederick C. (2011), “Mendelssohn Versus Herder on the Human Vocation”, in Moses Mendelssohn’s Metaphysics and Aesthetics, Studies in German Idealism, Reiner Munk (ed.), Berlin : Springer , 235–44 .
- Binkelman , Christoph and Schneiderreit , Nele (eds.) (2015), Denken fürs Volk? Popularphilosophie vor und nach Kant, Würzburg : Konigshausen & Neumann .
- Brandt , Reinhard (2007), Die Bestimmung des Menschen bei Kant, Hamburg : Meiner Verlag .
- Breazeale , Daniel (2013), “The Checkered Reception of Fichte’s Vocation of Man,” in Daniel Breazeale and Tom Rockmore (eds.), Fichte’s Vocation of Man. New Interpretive and Critical Essays, Albany : State University of New York Press , 1–17 .
- Giuseppe, D’Alessandro (1999), “Die Wiederkehr eines Leitworts: ‘Die Bestimmung des Menschen’ als theologische, anthropologische und geschichtsphilosophische Frage der deutschen Spätaufklärung, “ Die Bestimmung des Menschen, Norbert Hinske (ed.), Hamburg: Felix Meiner , 21–47 .
- Pascal, David (2014), “Schicksal/Verhängnis/Bestimmung ,” Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon, Barbara Cassin (ed.), Princeton : Princeton University Press , 931–2 .
- Estes, Yolanda and Curtis Bowman (trans.) (2010), J.G. Fichte and the Atheism Dispute (1798–1800), Burlington : Ashgate .
- Fichte (1964), Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, ed. Erich Fuchs, Reinhard Lauth,† and Hans Gliwitzky† (Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, ff.)
- Fichte, (1846) The Destination of Man, trans. Mrs. Percy Sinnett ,London: John Chapman.
- Fichte,(1848) The Vocation of Man, trans. William Smith (London: John Chapman, 265–554; 2nd., substantially rev. ed. in Johann Gottlieb Fichte’s Popular Works (London: Trübner, 1873).
- Fichte,(1956) The Vocation of Man, with an introduction by E. Ritchie [LaSalle, IL: Open Court,]); 3rd. rev. ed. in The Popular Works of Johann Gottlieb Fichte (London: Trübner, 1889), 319–478 (further rev. and with an introduction by Roderick Chisholm [Indianapolis: Library of Liberal Arts/ Bobbs-Merrill].
- Fichte,(1987) The Vocation of Man, trans. Peter Preuss(Indianapolis: Hackett).
- Fichte, Johann Gottlieb (1996), “ Reclamation of the Freedom of Thought from the Princes of Europe, who have hitherto Suppressed it,” in What Is Enlightenment?: Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions, James Schmidt (ed.), Berkeley: University of California Press .
- Fichte, Johann Gottlieb (1965), Sämtliche Werke, first publication, in 6 Volumes, between 1845 to 1846, Berlin
- Fuchs, Erich, Marco Ivaldo , Carla de Pascale , and Günter Zöller (eds.) (2005), Fichte und die Aufklärung, Hildesheim : Olms .
- Gordon, Alexander (1898), Dictionary of National Biography, edited by. Sidney Lee, volume 53, Londen, Elder Smith & co.
- Hegel, 1986, *Hegel Scheriften*, Werke 2, Jenaer Scheriften, Suhrkamp, Frankfurt Am Mein.

- Heinz, Marion (1992), "Die Bestimmung des Menschen: Herder contra Mendelssohn ," Philosophie der Endlichkeit, Beate Niemeyer and Dirk Schütze (eds.), Würzburg : Königshausen & Neumann , 263-85 .
- Hellmuth, Eckhart (2002) Enlightenment and Freedom of the Press: The Debate in the Berlin Mittwochsgesellschaft, 1783-1784, History 83(271):420 - 444
- Hinske, Norbert (1999), " Introduction ," in Die Bestimmung des Menschen, Hamburg: Meiner , 3-6 .
- Jacobi, Friedrich Heinrich (1789), Über die Lehre des Spinoza in Briefen an den Herrn Moses Mendelssohn, Breslau : Löwe .
- Jannidis , Fotis (2002), " Die Bestimmung des Menschen: Kultursemiotische Beschreibung einer sprachlichen Formel ," Aufklärung, 14 : 75-95 .
- Jurewicz, Grazyna (2018) Moses Mendelssohn über die Bestimmung des Menschen: eine deutsch-jüdische Begriffsgeschichte, Hannover: Wehrhahn.
- Lorenz , Stefan (1994), " Skeptizismus und natürliche Religion. Thomas Abbt und Moses Mendelssohn in ihrer Debatte über Johann Joachim Spaldings Bestimmung des Menschen," Moses Mendelssohn und die Kreise seiner Wirksamkeit, Wolfenbütteler Studien zur Aufklärung, vol. 19 , Michael Albrecht , Eva J. Engel , and Norbert Hinske (eds.), Tübingen : Max Niemeyer , 113-34 .
- Michael Printy , "The Determination of Man: Johann Joachim Spalding and the Protestant Enlightenment" , Journal of the History of Ideas, Volume 74, Number 2, April 2013, pp. 189-212 (Article) Published by University of Pennsylvania Press.
- Raatz, Georg (2014), Aufklärung als Selbstdeutung: Eine genetisch-systematische Rekonstruktion von Johann Joachim Spaldings 'Bestimmung des Menschen' (1748)," Tübingen : Mohr Siebeck .
- Spalding, Johann Joachim (1776), Die Bestimmung des Menschen, 9th edition, Schaffhausen : Altdorfer .